

Pénz és erkölcs

III. rész

A jelenlegi pénzrendszer bírálata

Silvio Gesell okfejtése nyomán

Ebben a részben Silvio Gesell *A természetes gazdasági rend* c. könyvére támaszkodva föltárom a kamatnak a piacra gyakorolt hatását. Pénzelmélete, amelyet több mint 100 éve írt le, ritka kivételtől eltekintve ismeretlen a közgazdász gondolkodók számára, annak ellenére, hogy Irving Fischer nagyra értékelte őt és a pénzelméletéből következő javaslatokat, Keynes pedig „méltatlanul félvállról kezelt prófétá”-nak mondja, majd így folytatja: „a jövő többet fog tanulni Gesell, mint Marx szellemétől” (1965:378). Keynes jóslatát elősegítendő ebben a tanulmányomban a kereslet-kínálat törvényszerűségének kibővítésével és matematikai alátámasztásával kísérletet teszek egy nagyobb keretrendszer létrehozására, amely egyaránt magában foglalja a mai, kamattal terhelt pénzrendszert és egyúttal Gesell pénzelméletét is. Ez utóbbit a következő, IV. részben tárgyalom.

1 Bevezető

Silvio Gesell szerint „az aranyat, a pénz előállításának anyagát, minden kultúrának ezt a bölcsőjét és az állami erő alapját, nem lehet szükséglet szerint csinálni; ezt találják, ha találják” (Gesell 2004:229). S valóban. Ha volt arany és ezüst, virágzott Babilon és Róma stb. Összességében igaz tehát, hogy „az ókori népek fölemelkedése és hanyatlása a teljes bukásig az aranyeletek ” (uo.:233) megtalálásától és kimerülésétől függött. Vagyis egy társadalom fejlettségi szintjétől függetlenül nagyon is létezett „a pénz összmenyisége felülről korlátos” eset, (amelyet lentebb részletesebben tárgyalok), mert ezen korlát emelkedése virágzást hozott, a bányák kimerülésével pedig a korlát egyre alacsonyabb mivolta romba döntötte a munkamegosztást és vele együtt a társadalmat, a kultúrát és civilizációt. Nem túl rózsás állapot...

A pénz fejlődésének következő lépése volt a papírpénz megjelenése, aminek a középkori, rézzel hamisított fémpénzhez hasonlóan „teljes törvényes fizetési erőt” biztosítottak, de a pénz mögött sokáig megkövetelték az aranyfedezetet. Ennek a mégis csak létező felső korlátnak a léte a válságról válságra való bukdácsolást jelentette (majd később látjuk, hogy miért), annak minden következményével együtt. Ennek ellenére a fémpénzt a papírpénz lassan leváltotta.

A XIX. és XX. századi kapitalista államok természetesen keresték a kiutat a bajokból és látszólag meg is találták: a pénz fejlődésének utolsó lépcsőjeként 1971-ben Nixon elnök megszüntette a dollárnak, azaz mint kulcsvalutának, mint világpénznek az aranyra való beválthatóságát, ezzel megnyílt az út a pénz mennyiségének végtelen és féktelen, csakis az időtől függő növekedése előtt.

Többek között „a pénz összmenyisége felülről korlátos” esetet, ill. a „pénz mennyiségének csakis az időtől függő növekedése” állapotát szeretném az alábbiakban bővítetten körbe járni.

2 A kamatról másképp

2.1 A kamat létrejötte

Engedtessek meg, hogy egy kisebb részletet közöljek Silvio Gesell zseniális könyvéből:

„Előbb vagy utóbb azonban minden pénz, amelyet az állam csereeszközként forgalomba hoz, valamilyen megtakarító kasszájába kerül; Úgyhogy végül is minden forgalomban lévő pénz a megtakarítók kasszájából származik, tehát kamattal terhelve lép a piacra, hogy a csereeszköz szerepét betöltse. A pénznek ez a kettős felhasználása - csereeszköz és a megtakarítás eszköze - ellentétes természetű, és a csereeszközzel való visszaélésnek kell tekinteni. Azáltal, hogy a javak cseréje számára csak kamatozó pénz áll rendelkezésre, a kamat tulajdonképpen az árutermelés előfeltételévé válik. [...] Így az arannyal és a munkamegosztással együtt a nagy békebontó, a kamat is megszületett. A munkamegosztás maga nem követel kamatot. Kinek kellene itt kamatot fizetnie és miért?” (uo.:235)

Megismételtem: „a munkamegosztás maga nem követel kamatot”. Ezzel szemben áll a pénztulajdonos merő önzésből, haszonlesésből, piac fölötti hatalmából fakadó zsarolása. „Nincs kamat = nincs pénz. Ha nincs pénz, nincs árucseré; ha nincs csere, munkanélküliség lesz; a munkanélküliség eredménye pedig az éhezés. Mielőtt

azonban éhen halunk, inkább megfizetjük a kamatot” (uo.:297), írja a lényeglátó Silvio Gesell. Már ennyi bőven elegendő okot kéne szolgáltatson arra, hogy a kamatra görbén nézzünk, mert a kamat létében alapvetően sérül a reciprocitás elve az áru- és pénztulajdonosok között. Első két szabályként tehát kimondhatjuk, hogy

- 1 (első szabály) a pénz kettős felhasználása - csereeszköz és a megtakarítás eszköze is egyben, - a pénznek a piac fölötti hatalmát jelenti. Eredményül – a pénz mögött álló ember merő haszonlesése, vagy akár csak gazdagodási vágya miatt – a kamatot kapjuk.
- 2 (második szabály) a kamat léte és egyenrangú felek közötti cserealku egyidejűleg nem létezhet. (Senkit ne tévesszen meg, hogy mai gyakorlat szerint egy bolti eladó és az éppen ott tartózkodó vevő között semmiféle alku nincs. A dolgok lényege ennél sokkalta mélyebben van.)

2.2 A kamathoz való jog jogtalansága

A kamat, sőt a kamatos kamat egyszerűen nem csak megszületett, hanem napjainkra a pénzhez oly mértékben hozzátapad, hogy teljességgel természetessé vált. A pénz ára a kamat, punktum! - állítják sokan. Miközben Silvio Gesellnek igaza van, amikor megkérdőjelezi a kamat jogosságát. Mert **egyrészt** visszautalva az előző pontra, „a kamathoz való jog azzal érne fel, hogy valakinek joga van a pénz visszatartásával az árucserre folyamatát megakasztani, az árutulajdonosokat, akik erre a pénzre várnak, kényszerhelyzetbe hozni, hogy ezt a kényszert aztán a kamat kizsárolására lehessen kihasználni” (uo.:212), **másrészt** „a kamathoz való jog ellentmond a pénz gondolatának, minthogy ez a jog adókiivetéssel érne fel, az árucserre állami intézmény segítségével való magán-megadóztatásával” (uo.), írja a szelíd pénz rendszerre felől a maira tekintve. A harmadik szabályunk tehát: *a kamat nem más, mint a piacról szedett törvényes magánadó.* Mondhatni, ideáltípus esete a „törvényes, de erkölcsstelen” állapotnak.

2.3 Az állam és a pénztulajdonosok

De ezzel nincs vége az állam, a piac és a pénztulajdonosok zavarkeltő viszonyának, mert a jelenlegi pénz esetében a pénztulajdonosok serege képes „az állam pénzpolitikájába magánpénzkészleteinek kiadásával vagy visszatartásával belekontárkodni” (uo.:250), következményként az állam arra kényszerül, hogy mindig az események után loholva pl. hitelpénz kibocsátásával és ezernyi szabállyal valahogy a piac stabilitását biztosítsa. Erre még visszatérek.

3 A kereslet-kínálat törvényének elégtelensége

Állításom szerint a kereslet-kínálat törvénye csak egyes árukra igaz, a piac *egészére* nézve csak kiegészítésekkel érvényes.

Egyelőre kapcsoljuk ki a kereslet-kínálat dinamikáját a vizsgálatból, még ha ostobaságnak tűnik is.

Jelentse a_1 egy átlagtermék előállítás költséget, h_1 a hasznot. Ekkor egy átlag termelő az átlag termékét

$$a_1 + h_1 = a_2$$

áron viszi a piacra. A pénz közvetítésével megtörténik a csere és az új tulajdonost tételezzük föl kereskedőnek. A kereskedőnek is van dolga, sőt költségei, raktároz stb., ezért ő is ugyanígy jár el:

$$a_2 + h_2 = a_3$$

És így tovább a végfelhasználóig:

$$a_1 + h_1 = a_2 < \text{csere} > a_2 + h_2 = a_3 < \text{csere} > \dots a_i + h_i = a_{i+1} \dots < \text{csere} > a_n + h_n = a_{\text{vég}}$$

Vegyük észre, hogy

- 1 ebben a láncolatban alapvetően két szereplő van: a termelő vagy kereskedő, akinek áruja van és eladni akar, és a cserét közvetítő pénz, pontosabban a pénz mögött álló ember, aki vásárol vagy éppen nem vásárol. Két szóval leírva: az árutulajdonos és a pénztulajdonos.
- 2 a szokásos

kínálat \leftarrow kereslet

képletből hiányzik valami; mégpedig maga csere. Így volna helyes:

$$\text{árukínálat} \cong \text{csereeszköz kereslet} \leftarrow \text{csereeszköz kínálat} \cong \text{árukereslet}^1$$

Az egyik oldalon tehát a munkamegosztásból származó árukínálat igényt támaszt a csereszere, a

1 Itt **nem** matematikai egyenlőségről van szó. Az árutulajdonos pénzt szeretne az árujáért kapni, a pénztulajdonos pedig árut a pénzéért. Ha pl. a piacon 200 forintért tudok 1 l tejet venni, akkor pillanatnyilag 200 forint **megfelel** 1 l tejnek. A továbbiakban ezen relációra a \cong jelet használom.

másik oldalon pedig az árukereslet mint csereeszköz kínálat jelenik meg a piacon. Magyarán a *csereeszköz piaci jelenléte, vagy jelen-nem-léte alapvető, sőt döntő jelentőségű a piac működése szempontjából*. Aki ezt a tényt nem veszi figyelembe, biztosan tévútra fut.

- 3 a piac egyedüli értelme ezen a láncolaton való végighaladás, tehát nagyon helyesen írja Silvio Gesell, hogy „a pénz közvetíti a cserét, és a csere akkor fejeződik be, amikor két árutertermelő termékeit kölcsönösen kicserélte. Amíg az árutertermelő a termékét csak pénzre cserélte ki, a csere még nem fejeződött be, maradt egy ember a piacon, aki rá vár. A pénz lényegét adó gondolat tehát megkívánja, hogy a pénz ellenében való árueledást rögtön a pénzért való áruvásárlás kövesse, hogy ezzel a csere befejeződjék. Aki a vásárlással késlekedik, befejezetlenül hagyja a cserét, szükségképpen elvonja az értékesítést egy másik árutertermelőtől, tehát visszaél a pénzzel.” (uo.:212).

Megismétlem: „maradt egy ember a piacon, aki rá vár”. Kicsit lejjebb így ír: „késlekedés miatt a polgárok kárt szenvednek” (uo.:212). Ezek első körben szinte ártatlan, erkölcsi jellegű intelmeknek tűnnek, de a későbbiek alapján belátható, hogy nagyon is indokolt figyelembe venni a késlekedést, mint bajforrást. A főnti átlagtermék életútjából nem kiolvasható, de a pénzzel való visszaélésen fölül van két másik súlyos jelenség is, amelyet Silvio Gesellen kívül mindenki figyelmen kívül hagyott és hagy a mai napig. Ezeket az alábbi 4. és 5. pontban fogalmazom meg:

- 4 az árutulajdonost, akár termelőről, akár kereskedőről van szó, a természeti törvények folyamatosan és kérlelhetetlenül kényszer alatt tartják: az árúja romlik, azaz az idővel arányosan veszít az értékéből. Legyen általánosságban az értékvesztés függvénye

$$\text{áru}_{\text{érték}} = f_{\text{áru-érték}}(t) \quad (1)$$

alakú. Konkrétan pl. legyen az átlagos értékromlás évente $p_{\text{áru}}$ % és lineáris, ekkor t év múlva az áru értéke így írható föl:

$$\text{áru}_{\text{érték}} = \text{áru}_{\text{érték}} \left(1 + \frac{p_{\text{áru}}}{100} t \right) \quad (2)$$

- 5 ezzel szemben a pénztulajdonos árúja akár fémpénz (arany), akár papír alapú, nincs kitéve „az idő vas fogának”, eltekintve pl. attól, amikor a papírpénz tűzbalesetben elég. A lényeg, hogy nagyságrendekkel nem csak hogy tartósabb az árukhoz képest, hanem még „szaporodik” is, amely alatt *szigorúan a piacon megjelenő többletet értem*². Legyen $p_{\text{pénz}}$ % az éves szaporulat és ha ezt lineárisnak tekintjük, ekkor t idő múlva a pénz mennyisége így változik:

$$p_m = p_m \left(1 + \frac{p_{\text{pénz}}}{100} t \right) \quad (3)$$

Mivel a szaporulat jelentős része a kamat(hányad)ból származik, a továbbiakban a kamatot vizsgáljuk.

4 A válságok kialakulása

4.1 Elméleti alapok

A kereskedők is a munkamegosztási folyamat révén „jöttek létre”, mivel a legtöbb termelő nem ér rá arra, hogy a saját árúját a piacon árulja. A kereskedő tehát egy átlagárú életútja esetében a_i áron vásárol és

$$a_i + h_i = a_{i+1}$$

áron szeretne eladni. Rendezzük át a kereskedő logikája szerint:

$$a_{i+1} - a_i = h_i$$

még tömörebben:

$$\Delta a_i = h_i \quad (4)$$

mivel hogy a kereskedő mindenkor az eladási és vételi ár közötti különbséget tekinti mérvadónak az üzletmenet fönntarthatósága szempontjából.

Ezt a h_i hasznót három részre kell bontanunk:

- h_{i1} : a teljesen jogos kereskedelmi nyereség, amelyet a kereskedő a munkájáért és egyéb költségeikért követelhet, ezért $h_{i1} > 0$

² A szaporulat összetevői: a „kamathaszon” és a spekulációs „nyereség” azon *hányada*, melyet el is költenek, régebben a fejedelmek pénzhamisítási nyeresége, a ládafiából mégis csak a piacra vitt pénz stb. A „haszon” és a „nyereség” léte folytonos nyomást jelent a költségére: ezt fejezi ki a (3)-as összefüggés.

- h_{i2} : a pénz sarca, a kamathaszon, amelyet a pénz képes kizsarolni a csereműveletért. Értéke mindig³ $h_{i2} > 0$, és társadalom-, ill. törvényfüggő, hogy mit tekintenek normális ill. már uzsorakamatnak, de a legfontosabb, hogy értéke nemhogy *független* a termelő vagy kereskedő akaratától, hanem inkább rájuk kényszerített teher.
- h_{i3} : a kereskedő extra haszna, ha konjunktúra van és az áruk átlagára az előbbieket meghaladó mértékben emelkedik; $h_{i3} \geq 0$

Képlettel fölírva:

$$a_i = h_{i1} + h_{i2} + h_{i3} \quad (5)$$

Azonban a h_{i2} -ben említett „sarcot” – írja helyesen Gesell – „csak az áruk eladásakor lehet kivetni, és ehhez egy feltétel teljesítése szükséges: az áru vétele és eladása közötti időszakban az érintett áru ára nem csökkenhet. Az eladási árnak a beszerzési ár fölött kell állnia, mivel a két ár közti különbség rejti a sarcot. A gazdaság fénykorszakaiban (konjunktúracúcs idején), amikor az áruk átlagára emelkedik, a kereskedők várakozásai rendszerint teljesülnek. A fent megnevezett különbség vagy profit fedezi a kereskedők költségeit és azt a járulékot, amelyet a pénz követel. Ámde vissza eső konjunktúra (áresés) idején a levonás beszedése kétségessé, gyakran éppenséggel lehetetlenné válik. De már a kétség is elég ahhoz, hogy a kereskedőket az áruvásárlástól való tartózkodásra ösztönözze.” (uo.:198)

Nézzük meg közelebbről ezt a felívelő és lehanyatló szakaszt, mivelhogy több mint gyanús igaz mivolta. Egyúttal az időtényezőt is figyelembe kell vennünk, melyek nagyrészt hiányoznak az eddigi képletekből.

Első közelítésben tekintsünk a piac működését leíró négy változóra⁴, úgy mint

- 1 a **termelés és szolgáltatás**, amely a munkamegosztás révén az árukínálatot, az áruk tömegét dobja a piacra. Ez az áru- és szolgáltatás mennyiség *megfelel* a csereeszköz-keresletnek. Időbeli lefolyását írjuk le a

$$cse_{ker} = f_{cse-ker}(t) \quad (6)$$

függvénnyel. Általában elmondható, hogy a munkamegosztás fejlődésének van egy természetes összetevője, ezért ha semmi meg nem akasztja, akkor lassan, de folytonosan növekvő ez a függvény.

- 2 a **csereeszköz kínálat**; Ez volna a piac „másik oldala”. Köznapi neve az áru kereslet, de itt a jobb megértés miatt helyesebb pénzkínálatról beszélni, mert ez szintén *megfelel* az áru keresletnek. Időbeli lefolyását írjuk le a

$$cse_{kin} = f_{cse-kin}(t) \quad (7)$$

függvénnyel. Természetesen ez a pénzmennyiségnek csak az a hányada, amely forog a piacon, a másik része a pénztulajdonosok kasszájában várokozik, a klasszikus kép szerint csengő fém(arany)pénz formájában. A kamatra a pénzforgás biztosítása miatt van szükség, különben majdnem minden pénz a kasszában marad. És ugyanúgy, mint az előző függvény, ez is - az emberi törekvés miatt - folyvást „növekedni szeretne”, természetesen az említett feltételek mellett (lásd: (3). képlet)

- 3 a **csereeszköz forgási sebessége**; Időbeli lefolyását írjuk le a

$$cse_{forg} = f_{cse-forg}(t) \quad (8)$$

függvénnyel. Jellege szinte kizárólag az előző kettő viszonyától függ.

- 4 az **átlagárú átlagára**; Időbeli lefolyását írjuk le a

$$\text{áru}_{\text{ár}} = f_{\text{áru-ár}}(t) \quad (9)$$

függvénnyel. Erre a függvényre is igaz, hogy viselkedése az első két pontbeli függvénytől függ.

4.2 Első típusú, klasszikus válság

Vizsgáljuk meg ezen négy függvény jellemzőit konjunktúra ill. dekonjunktúra idején. Induljunk ki abból, hogy egy adott gazdaság a munkamegosztás adott szintjén egy adott árumennyiséget volna képes a piacra dobni, mint árukínálatot, de ezernyi ok, politikai, gazdasági (pl. válság), környezeti katasztrófa stb. következtében erre éppen most nem képes, *kevéssel* vagy *sokkal* a normális szint alatt teljesít, ugyanakkor akármilyen, pl. politikai, kormányzati vagy gazdasági ok miatt az a helyzet van, hogy

$$\text{áru}_{kin} \cong cse_{ker} < cse_{kin} \cong \text{áru}_{ker} \quad (10)$$

3 Napjainkban a stabilitási törekvések miatt szórványosan létezik negatív kamat is, de most induljunk ki a pozitív kamattól.

4 Hagyományos jelöléssel a csereeszköz kereslet = PY/V (= kPY) és a csereeszköz kínálat = M volna, de itt az általam kívánatosnak tartott paradigmaváltás miatt tudatosan nem használom a mennyiségi egyenletet és változóit.

Mivel jár ez? Mint tudjuk, az árukereslet nagyobb mivolta növeli a kínálatot, vagyis a vázolt helyzetben növekedésnek indulnak az árak, ami maga után húzza az ártermelés növekedését, sőt az élénkülő gazdaság miatt a csereeszköz forgási sebessége is nő. Szinte érezni lehet, hogy a gazdaság „pénzéhes”. Ez a konjunktúra. Mindenki örvend. A kereskedők biztosan a beszerzési ár fölött tudnak értékesíteni, sőt az árak emelkedése újabb és újabb csereeszköz-kínálatot csal a piacra, természetesen kamattal terhelve, ami ismét csak a termelés, az árukínálat növekedését hozza magával, azaz pozitív visszacsatolású, miközben a mérnöki tudományokból tudjuk, hogy minden pozitív visszacsatolásos rendszer labilis működésű.

Magyarán minden, a (6)-tól (9)ig megadott függvény egymással kölcsönhatásban folytonosan növekszik, ami egyet jelent deriváltjaik pozitív értékével. Képletekkel kifejezve

$$\frac{d}{dt}cse_{ker} > 0 ; \frac{d}{dt}cse_{kin} > 0 ; \frac{d}{dt}cse_{forg} > 0 ; \frac{d}{dt}áru_{ár} > 0 \quad (11)$$

Mivel a piac működését alapvetően a kereslet-kínálat határozza meg, azaz az utóbbi két függvény mintegy követi a másik kettő hullámzását, ezért fókuszáljunk az első kettő függvény értékének ill. deriváltjainak viszonyára. Két érték 3-féle viszonyban lehet egymással. Kisebb, egyenlő, nagyobb; ugyanígy a deriváltak értéke is. Ez összesen $3^2=9$ lehetséges állapot. A könnyebb áttekinthetőség miatt nézzük az 1. táblázatot:

1. táblázat: A csereeszköz keresleti és kínálati függvényének, ill. deriváltjaiknak lehetséges viszonya

	A függvényértékek pillanatnyi viszonya	a deriváltjaik viszonya	jelleg	mi várható?
1	$cse_{ker} < cse_{kin}$ vagyis $f_{cse-ker}(t) < f_{cse-kin}(t)$	$\frac{d}{dt}cse_{ker} > \frac{d}{dt}cse_{kin}$	keresztező	pénztöbbletből árutöbblet
2		$\frac{d}{dt}cse_{ker} = \frac{d}{dt}cse_{kin}$	párhuzamos	eltéréssel együtt futnak
3		$\frac{d}{dt}cse_{ker} < \frac{d}{dt}cse_{kin}$	tovább nyílik	még több pénzkínálat
4	$cse_{ker} = cse_{kin}$ vagyis $f_{cse-ker}(t) = f_{cse-kin}(t)$	$\frac{d}{dt}cse_{ker} > \frac{d}{dt}cse_{kin}$	nyílik	árutöbblet
5		$\frac{d}{dt}cse_{ker} = \frac{d}{dt}cse_{kin}$	párhuzamos	együtt futnak
6		$\frac{d}{dt}cse_{ker} < \frac{d}{dt}cse_{kin}$	nyílik	még több pénzkínálat
7	$cse_{ker} > cse_{kin}$ vagyis $f_{cse-ker}(t) > f_{cse-kin}(t)$	$\frac{d}{dt}cse_{ker} > \frac{d}{dt}cse_{kin}$	tovább nyílik	még több árutöbblet
8		$\frac{d}{dt}cse_{ker} = \frac{d}{dt}cse_{kin}$	párhuzamos	eltéréssel együtt futnak
9		$\frac{d}{dt}cse_{ker} < \frac{d}{dt}cse_{kin}$	keresztező	árutöbbletből pénztöbblet

Forrás: saját

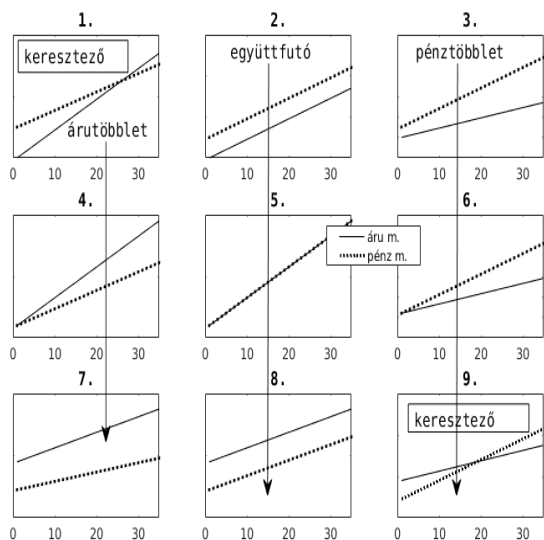
Sőt, talán grafikus formában a különböző helyzetek még szemléletesebbek (1. ábra, lásd a köv. oldalon).

Milyen következtetések tudunk kiolvasni a táblázatból és leolvasni az ábráról?

- 1 Az 1. kis ábrán látható helyzet így jellemezhető a legrövidebben: idő haladtával a pénztöbbletből árutöbblet lesz. A 4. és a 7. adottan ilyenek, tehát az elsőre kapott eredmény érvényes lesz az egész első oszlopra.
- 2 A párhuzamosság vagy együtt futás egy újabb önálló kategóriának tűnik
- 3 A 9-esre az első pontban írtak fordítottja igaz: idő haladtával az árutöbbletből pénztöbblet lesz. A 3. és a 6. adottan ilyenek, tehát a pénztöbbletre kapott eredmény az egész oszlopra igaz lesz.

A történelmi hűség miatt vizsgálatunkból nem hagyható ki az az eset, amikor a pénz összmenyisége felülről korlátos, mégpedig a fém(arany)pénz esete. Ha nem *találtak* aranyat, vagy ezüstöt, akkor egyszerűen nem volt

több, hiába lett volna rá égetően szükség. Az esetet jól szemlélteti a 2. ábra. Magyarán nem tudunk olyan viszonyt kitalálni, amikor a gazdaság ne az árutöbbletbe futna bele, ha éppen nem abban volt, annak minden következményével együtt.

1. Ábra: A kereslet-kínálat lehetséges viszonyai (forrás: saját)

csereszköz kereslet a főtebb emlegetett pozitív visszacsatolás ellenére gyorsabban növekszik, mint a pénz mennyisége:

$$\frac{d}{dt} cse_{ker} > \frac{d}{dt} cse_{kin} \quad (15)$$

és egyúttal érvényes a (10)-beli feltétel. Egy adott t időpillanatban eljutunk az 5. kis ábrán folytonosan fennálló

$$\dot{a}ru_{kin} \cong csereszköz_{ker} = csereszköz_{kin} \cong \dot{a}ru_{ker} \quad (16)$$

ideális állapotba. Innentől érdekes folyamatok veszik kezdetüket. A kereslet-kínálat egyenlőségével le kell állnia az árak növekedésének, vagyis az $\dot{a}ru_{\dot{a}r} = f_{\dot{a}r-\dot{a}r}(t)$ függvény deriváltjának értéke ekkor

$$\frac{d}{dt} \dot{a}ru_{\dot{a}r} = 0 \quad (17)$$

értéket vesz föl. Mivel pedig az emberek találékonysága mindig is létezett, vagyis a munkamegosztás fejlődésének van egy természetes összetevője, vagy éppen a jó időjárásnak köszönhetően bő a termés, újabb ásványlelőhelyre bukkannak stb., ezért az árukínálat továbbra is növekszik. Ez egyenesen oda vezet, hogy rövidesen beáll a

$$cse_{ker} > cse_{kin} \quad (18)$$

állapot, magyarán már árutúlkínálat van. Ekkor az áruk ára a kereslet-kínálat klasszikus törvénye értelmében csökkenni kezd, a csökkenő árak miatt az emberek és a kereskedők elkezdik *halogatni* a vásárlást (értsd: várok, mert holnapután még olcsóbb lesz), magyarán a (11)-ben leírt feltételek átfordulnak:

$$\frac{d}{dt} cse_{kin} < 0 ; \frac{d}{dt} cse_{forg} < 0 ; \frac{d}{dt} \dot{a}ru_{\dot{a}r} < 0 \quad (19)$$

azaz mindhárom függvény csökkenni kezd. (A $cse_{ker} = f_{cse-ker}(t)$ kicsit később, de ugyanígy jár.) Következésképp a $\Delta \dot{a}ru_{\dot{a}r}$ (4) is csökkenésnek indul, először azt előidézve, hogy a kereskedők számára megszűnjék az extra profit, azaz a

$$h_{i3}=0 \quad (20)$$

lesz, majd amikor elérjük a

$$\Delta \text{áru}_{\text{ár}} = f_{\text{áru}-\text{ár}}(t_2) - f_{\text{áru}-\text{ár}}(t_1) = h_{i1} + h_{i2} ; (t_2 > t_1) \quad (21)$$

egyenlőséget, a kereskedők a deflációtól való *félelmükben* egyre kevesebb árut rendelnek, hiszen csökken a végvásárlói hajlandóság is, azaz a (19)-beli deriváltak még kisebb értéket vesznek föl, vagyis a másodrendű deriváltak negatívvá válnak:

$$\frac{d^2}{dt^2} cse_{kin} < 0 ; \frac{d^2}{dt^2} cse_{forg} < 0 ; \frac{d^2}{dt^2} \text{áru}_{\text{ár}} < 0 \quad (22)$$

végül már *számtanilag is lehetetlenné válik a kereskedés*. Ugyanis, ha előáll a

$$\Delta \text{áru}_{\text{ár}} = f_{\text{áru}-\text{ár}}(t_2) - f_{\text{áru}-\text{ár}}(t_1) < h_{i2} ; (t_2 > t_1) \quad (23)$$

feltétel, akkor a rendszer összeomlik, hiszen az árutermelő és a kereskedő $h_{i1}=0$ esetén, azaz a saját munkájáért nulla összeget számolva sem képes kitermelni és kifizetni a h_{i2} -t, a pénz követelte sarcot, melynek értéke mindig pozitív és független a termelők és közvetítők akaratától.

Amikor a csereeszköz kínálata elér egy minimumot, vagyis a pénztulajdonosok személyes és létfenntartási szintjét:

$$cse_{kin} = \min \quad (24)$$

akkor a csereeszköz hiánya lehúzza és beállítja a

$$cse_{ker} = cse_{kin} = \min \quad (25)$$

termelési minimumot, magyarán némi késéssel, de annál durvábban (válság!) a $cse_{ker} = f_{cse-ker}(t)$ is követi társait. A gazdaság tehát közvetítőeszköz hiányában sokkal kevesebbet termel, mint amire normális körülmények között képes volna.

Ezzel a kör bezárult, mert éppen ilyen feltételekkel indultunk. Innentől a (11)-beli feltétel a legkisebb többlet-pénzkínálattal előállhat és indulhat az egész előlről.

Táblázatosan összefoglalva:

2. táblázat: A válság kialakulása

A függvény	viselkedése	
	konjunktúra	dekonjunktúra
	idején	
$cse_{ker} = f_{cse-ker}(t)$	folytonosan növekvő	Egy darabig még növekszik, majd a árak csökkenése és pénzhiány miatt zuhanni kezd, azaz a termelés visszaesik.
	$\frac{d}{dt} cse_{ker} > 0$	$\frac{d}{dt} cse_{ker} < 0$
$cse_{kin} = f_{cse-kin}(t)$	folytonosan növekvő, mert a növekvő árak a kereskedőket és a befektetőket nyereséggel kecsegteti, azaz a pénz mennyisége nő a piacon	folytonosan csökkenő, mert a csökkenő árak veszteséget jelentenek a kereskedőknek és a befektetőknek, azaz a pénz mennyisége csökken a piacon
	$\frac{d}{dt} cse_{kin} > 0$	$\frac{d}{dt} cse_{kin} < 0$
$cse_{forg} = f_{cse-forg}(t)$	folytonosan nő, mert nő a vásárlói hajlandóság (értsd: sietek, mert most van pénzem és holnapután még drágább lesz; pozitív visszacsatolás)	folytonosan csökken mert csökken a vásárlói hajlandóság (értsd: várok, mert holnapután még olcsóbb lesz; pozitív visszacsatolás ⁵)
	$\frac{d}{dt} cse_{forg} > 0$	$\frac{d}{dt} cse_{forg} < 0$
$áru_{ár} = f_{áru-ár}(t)$	folytonosan nő (infláció)	folytonosan csökken (defláció)
	$\frac{d}{dt} áru_{ár} > 0$	$\frac{d}{dt} áru_{ár} < 0$
feltételek:	<p>árumennyiség < pénzmennyiség</p> $cse_{ker} = f_{cse-ker}(t) < cse_{kin} = f_{cse-kin}(t)$	<p>árumennyiség > pénzmennyiség</p> $cse_{ker} = f_{cse-ker}(t) > cse_{kin} = f_{cse-kin}(t)$
	<p>ha $\Delta áru_{ár} - (h_{i1} + h_{i2}) > 0$ akkor</p> <p>$h_{i3} > 0$</p> <p>vagyis extra profit is van</p>	<p>ha $\Delta áru_{ár} - (h_{i1} + h_{i2}) = 0$ akkor „válság előtti” pillanat</p> <p>Ha $\Delta áru_{ár} - (h_{i1} + h_{i2}) < h_{i2}$ vagy $\Delta áru_{ár} < 0$ akkor</p> $\frac{d^2}{dt^2} cse_{kin} < 0$ $\frac{d^2}{dt^2} áru_{ár} < 0$ $\frac{d^2}{dt^2} cse_{forg} < 0$ Ezzel kitört a válság!

Forrás: saját

A „válság előtti” pillanat valójában vészhelyzet, mert a pénztulajdonos a törvény segítségével is kiköveteli és meg is kapja a „jussát” - a válság miatt bekövetkező egyéni és társadalmi tragédiák sora mellékes a számára,

5 Épp erről szól az un. Fisher-féle adósság/deflációs spirál (Király 1995:822) Érdekes, hogy sem Fischer, sem Király a konjunktúra alatt is megjelenő hasonló, de fölfele ható pozitív visszacsatolást nem említik.

ahogy láttuk az I. részben. Mit is mond Silvio Gesell? „Ha bármilyen okból a pénz nem tudja kivetni szokásos adóját, akkor az áruk elakadnak, megromlanak, megrothadnak, tönkremennek; ez a válság.” (Gesell 2004:198)

Ez a klasszikus kapitalizmus válságról válságra való bukducsolásának folyamata. Ezzel Gilányival azonos eredményt kaptam: „a statikus, nulla növekedési pálya lehetetlen állapot; a nulla növekedés alternatívája a válság” (Gilányi 2014a:37).

Egy meglehetősen egyszerű számítógépes programmal megpróbáltam a fenti feltételrendszernek megfelelő helyzetet bemutatni. A következő eredményt kaptam (3. ábra; az áruk ára és a pénz forgási sebessége csak a jobb érthetőség okán szerepelnek ugyanezen a képen; az elején látható linearitás senkit ne zavarjon, egy metszéspont akkor is metszéspont, ha nem egyenesek metszik egymást). A lényeg, hogy az áruk mennyiségét, a csereeszköz-keresletet jelentő függvény folytonos vonala egyszer csak keresztezi a csereeszköz-kínálati függvény pontozott vonalát, ekkor az áruk ára csökkenni kezd, s vele együtt a forgási sebesség is. Az árindex is csökken, nullává (fekete pont 24-nél), majd negatívvá válik. Bizonyos deflációnál fölgyorsulnak az események, a kereskedelem megreked, és az áruk fölhalmozódnak. Majd mindenki túltermelés válságról beszél, miközben első sorban „pusztán” pénzforgalmi válság van. Pénz hiányában az emberek nem képesek kicserélni áruikat. Ha nincs semmilyen sikeres „külső beavatkozás” vagy „védekező ellenmozgás”⁶, akkor nyomorszámban tartós válság alakul ki⁷.

Az első táblázatunk 1., 4. és 7. sora, ill. a 1. ábra első oszlopának valamennyi eleme, plusz a 8. kis ábra is „árutöbbletes”, tehát beletartozik a fentebb tárgyalt válságba torkolló folyamatokba. Ezzel az összes hasonló eset végére értünk.

4.3 Második típusú, hiperinflációs válság

Tekintsük most ábránk harmadik oszlopát. Itt a csereeszköz kínálata, illetve növekedési üteme tartósan fölülte áll az árutermelés, azaz a csereeszköz-kereslet növekedési ütemének:

$$\frac{d}{dt} cse_{ker} < \frac{d}{dt} cse_{kin} \quad (26)$$

ezért a 9. kis ábra esetében is előbb-utóbb bekövetkezik a másik két esetben eleve adott

$$cse_{ker} < cse_{kin} \quad (27)$$

pénztúlkínálat. Ezt a helyzetet tartósan csakis az aranyfedezet nélküli papírpénz esetében lehet fönntartani. Éltek is vele kormányok rendszeren a felelőtlen *pénznyomtatás* révén, aminek megvan a maga

3. ábra: A kapitalista piac működése (forrás: saját)

külön közgazdasági története. Akármilyen, de leginkább likviditási és hatalmi problémák miatt a fedezet nélküli pénzkibocsátás vágtató inflációhoz, majd hiperinflációhoz vezet. Azt hiszem, nem kell ecsetelnem ezeknek a jelenségeknek a gazdaságot romboló hatását és a vele járó elszegényedést, nem ritkán lázadást, forradalmat.

A vázolt 9 esetből 7 - így vagy úgy -, de mindenképp válságba torkollik. Ez a 7 eset tehát kivétel nélkül mind zsákutca az itteni elméleti és történelmi tapasztalok alapján.

Összefoglalva az eddigieket, az egyik oldalon az árutúlkínálat törvényszerűen válságba torkollik, ami miatt a közgazdászok és a döntéshozó politikusok félnek a deflációtól, mint a tüztől, mert úgy vélik, olybá tűnik, jogosan, hogy az a válság előjele, másik oldalon pedig a napjainkra általánossá vált papírpénz adta lehetőség – a pénznyomda nem ismer határokat – vezet ugyancsak gazdasági bajokhoz.

A pénzügyi kormányzatok 100 évnél is régebb óta ezen két véglet között próbáltak, próbálnak egyensúlyt tartani.

Két újabb szabályt is kimondhatunk:

1 (ötödik szabály) *árutöbblet esetén a kamattal terhelt pénz törvényszerűen válságot okoz, vagy másként*

6 Utalás az II. részben olvasható potyautas-dilemmára, ill. Polányi szavaira. (2004:110)

7 Ez a válságfajta elsősorban a klasszikus (vad)kapitalizmusra jellemző, bár Venezuela népének vélhetőleg más véleménye van, hisz a világ legnagyobb olajkiszárlatán ülnek, napjainkra mégis koldusszegények lettek a válságsorozatok miatt.

fogalmazva, a kamatos pénz és a válságról válságra való bukdácsolás szervesen összetartoznak.

2 (hatodik szabály) aranyfedezet nélküli pénz (papírpénz) esetén a pénznyomtatás korlátlanlansága másfajta válságba, hiperinflációba torkollik.

A maradék két esetet, tehát 2. és az 5. szerinti helyzetet, a két függvényérték tartós párhuzamossága, ill. egybeesése okán külön fejezetben tárgyalom. Előtte azonban vizsgáljuk meg a válságok távolabbi hatásait.

4.4 A válságok következményei

A válságról válságra való bukdácsolásról mondhatná valaki, hogy azért valahogy mégis csak halad a szekér, nem olyan nagy baj az. De az! Még pedig azért, mert a válság azzal a szomorú és erkölcsileg egyre kevésbé vállalható következménnyel jár, hogy egyre inkább kettéosztódik a társadalom, nincstelen szegényekre és dúsgazdagokra (szociális igazságtalanság; lásd: I. rész, 2.4-es fejezet). Ez utóbbiak jó része pusztán vagyonának járadékaiból él, nem is akárhogy. Erről a helyzetről Nagymesterünk így fogalmaz: „Azoknak, akik munka nélküli jövedelemből élnek, sok ráérő idejük van arra, hogy mindent alaposan, megfontoltan előkészítsenek. Míg mások fáradtságosan dolgoznak, az élőködők a karosszékben ülnek és tanakodnak. Feltételezhetjük róluk a szükséges könyörtelenséget, akárcsak a szükséges érzéketlenséget. Aki nem riad vissza attól, hogy széles néprétegek életkörülményeit kamatszedéssel úgy leszorítsa, ahogyan teszi, még kevésbé riad vissza attól, hogy ugyanezeket az embereket előnyös pozíciója biztosítása végett egymás ellen heccelje. A New York-i tőzsde haramiái, akik 1907-ben a nagy tőzsdekrachot előidézték, és a borzalmat és nyomort, ami azt követni fogja, egészen biztosan előrelátták, ezek a haramiák, mihelyt «kifizetődik», a háborút is bevonják üzelmeikbe.” (uo.:238)

Silvio Gesell ezen megállapítása után nem sokkal ki is tört az első világháború. Nem lehetett boldog...

Újabb, szomorú szabályt alkothatunk hát: (hetedik szabály) a kamattal terhelt pénz, a válságról válságra való bukdácsolás, a szegények és a gazdagok közötti olló tágulása, forradalmak és belharcok, a népek közötti háborúk, világméretű hatalmi harcok, a világ érdekszférákra való felosztása szervesen összetartoznak, mert ez a pénzrendszer kiváló erősítője az egyéni és csoportönzésnek, a kizsákmányolásnak⁸ és a hatalmi harcoknak. S nem elhanyagolható melléktünet a növekedési kényszer, amely a társadalomra és az ökoszisztémára nézve is végzetes...

Ezzel bizonyítottnak veszem egyfelől azon állításom, miszerint „a kamat pusztá léte adja az ördögi malom erejét” (lásd: I. rész vége), másfelől Bernard Lietaer állítását: „egy sokkal mélyebb, rendszerszintű problémával nézünk szembe: a jelenlegi pénzügyi felfogásunk problémájával” (Lietaer 2017:79-80). Más szavakkal, az I. részben vázolt összes válságfajta ill. kényszer mögött a pénzrendszer hibája áll.

4.5 Látszattmegoldás: válság nélkül minden rendben?

Ha a II. részben említett, Polányi-féle „védekező ellenmozgások” kellő erejűek, akkor a válsághullámok periódusa nő, az amplitúdójuk csökken. A teljesen kisimított elméleti felső határ látható az 1. ábra 2. kis ábráján. Emlékeztetőül, ekkor tartósan fenn áll az

$$f_{cse-ker}(t) < f_{cse-kin}(t) \quad (28)$$

állapot, vagy rövidebben:

$$cse_{ker} < cse_{kin}$$

egyúttal pedig a

$$\frac{d}{dt} cse_{ker} = \frac{d}{dt} cse_{kin} \quad (29)$$

egyenlőség is érvényes, azaz némi eltéréssel együtt futnak. Vagyis a pénz kínálata mindig nagyobb a keresleténél.

Hogy lehet fönntartani ezt az állapotot anélkül, hogy beleesnénk a hatodik szabálybeli hibába?

Mivel a pénztulajdonosok pénzének egy része örökösen hiányzik a piacról, ezt a hiányt az állam tetszőleges mennyiségű pénz nyomtatásával pótolni tudja, ugyanakkor napjainkra a válságról válságra való bukdácsolás elleni küzdelemben a XIX. és XX. századi kapitalista államok tapasztalati úton látszólag meg is találták a (28)-ban és a 29-ben jelzett állapot tartós fönntartásának eszközeit. Mégpedig:

1 legyen korlátlanul rendelkezésre álló pénz. Az aranyfedezet nélküli papír(celluloid)pénz tökéletes a célra.

⁸ A kizsákmányolás nem más, mint értékteremtő munka nélküli jövedelemelvonás. Nézetem szerint csakis kiszolgáltatott helyzetben lévő és hatalmi (erőfölénnyel) rendelkező emberek között alakulhat ki, vagyis a mai kamatos pénzrendszer törvényszerű velejárója.

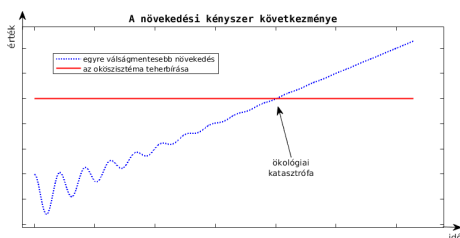
- 2 korlátozzuk az állam pénzkiadási jogát, hogy elkerüljük a pénztúlkínálatot. A pénztúlkínálat mértékét számtalan eszközzel lehet, de leginkább a jegybanki függetlenséggel kell féken tartani, állítják ezen rendszer hívei, napjaink szakértői.
- 3 A gazdasági folyamatok figyelésével tartuk az árindexet néhány százalékos pozitív tartományban, hogy legyen idő a válság előjelét jelentő deflációs vészhelyzet kezelésére, A gazdaság egyik része alkalmazkodik az örökös inflációhoz, a másik részének pedig szinte ideális állapot, mert a $\Delta \text{áru}_{\text{ár}}$ mindig pozitív.

Az eredmény egy stabilabb piac, a kereskedőknek és befektetőknek pedig biztosabb nyereség. Ezzel párhuzamosan létrejött a fogyasztói társadalom (egyes nézetek szerint létre hozták azt), mert a pénz forgási sebességét a fogyasztással is pörgetni lehet. Másként fogalmazva a tömegtársadalomban a rengeteg (kis)pénztulajdonos folyamatos költése önmagában stabilabb piacot jelent. *A válságok kialakulása* c. fejezetben bizonyított *nincs egyensúlyi állapot* mintha megszűnőben lenne.

Azt írtam a Bevezetőben, hogy az aranyfedezetet eltörlésével megnyílt az út a pénz mennyiségének végtelen és féktelen, csakis az *időtől függő növekedése* előtt. Igaz ugyan, hogy az állam csak korlátozottan kap pénzt a jegybanktól, de az kamattal terhelt, ezért a (28)-beli képletekkel leírt jelenség folyamatos fönnállása ugyan sok bizonytalanság közepette, ezernyi szabállyal, de biztosítható. A semmiből "teremtett" (hitel)pénz nyomtatásával nem futunk bele válságba vagy legalábbis ritkábban, s ha mégis, akkor az - úgymond - nem rendszerhiba, hanem bizonyos körök kontrollvesztése csupán⁹. A válságok pusztító ereje sem mérhető a korábbiakhoz képest, mert egyéb más szabályozókkal, rengeteg bonyolult törvénnyel körülbástyázva a piacot, tőzsdét stb. **látszólag** jó úton haladunk. Emelkedik, legalábbis Nyugaton az átlagos életszínvonal, a nincstelen proletár megszűnt, tévé, hűtő, autó stb.

Miért mondom akkor mégis, hogy látszólag? Mert ezek a jelenségek csak elhomályosítják a kapitalizmusnak az I. részben leírt és itt kiegészített összes hibáját, vagyis a válság kivételével az összes többi tulajdonság benne marad a rendszerben. A leállíthatatlan növekedési- és versenykényszer, erkölcsnélküliség továbbra is a (pénz)rendszer lényegi része marad, a pénztulajdonos erőfölénye változatlan, a kamat mint magánadó ugyanúgy létezik, a magánpénzkészletek ugyanúgy belekontárkodnak a pénzpolitikába stb. Az elhomályosítás azzal is jár, hogy egyrészt a tárgyalt káros folyamatok sokkalta hosszabb periódusúak lettek, sokkalta nehezebb őket felismerni, másrészt átlépték az országhatárokat, lásd pl. szegények és gazdagok közötti, egyre gyorsabban nyíló ollót (a nincstelen proletár mintegy „exportálódott”), vagy a környezetszennyezést, ezért sokkalta nehezebbé vált az ellenük való harc.

A kamatgazdaságban a pénz nem elhanyagolható kamathányadát ((3) és (7) képlet) előbb-utóbb mindenképp ki kell termelni. Ezért a kamaton keresztül a piac és annak szellemisége szó szerint mindet maga alá gyűr (multik világoralma?), lassan az egész világ azért gürcöl, hogy a befektetők kamatkövetelésének eleget tudjon tenni. A termelés kiszipolyozza az embert és a Föld erőforrásait, magyarul ha más nem, egy hatalmas külső erő, a természet ereje, a termelés természetes erőforrásainak kimerülése fogja megállítani a rendszer örökös növekedését. Más szavakkal, a fizika, kémia és biológia tudományokból tudjuk, hogy egy folytonosan növekvő rendszer előbb-utóbb tönkre megy, fölrobban, elpusztul, hacsak valami erősebb folyamat féken nem tartja, vagy vissza nem szabályozza. Esetünkben, ha ugyan előbb el nem pusztítjuk önmagunkat, ez az erősebb folyamat a Föld bioszférája lesz.

4. Ábra: A növekedési kényszer korlátossága (forrás: saját)

az ember telhetetlensége és mohósága együttesen hozták ránk a bajt.

S végül a fejezet végén ki kell mondanunk, hogy az itt bemutatott, *tapasztalatokon* alapuló pénzügyi „egyensúly” maximum erre képes. Az 1. ábra 2. kis ábráján látható párhuzamosság időről időre sérül, de a rendszer mindig erre tart a résztvevő kisebb-nagyobb és még nagyobb érdekcsoportok stabilitási törekvése

miatt.

Az egész rendszer működése hasonlít egy ferde és fölfordított vályún végiggurítandó golyóra. Folyvást innen s onnan taszigálni kell a golyót, hogy le ne essék – ezért szükséges ezernyi szabály. Ha pedig sikerül egy bizonyos sávon belül tartani a golyót, akkor szinte mindenki úgy véli, minden rendben. Az eddigiek épp az ellenkezőjét bizonyítják...

4.6 A jelenlegi pénzrendszer szabályszerűségei

Foglaljuk össze és egészítsük ki az eddig megfogalmazott szabályokat.

1. A pénz kettős felhasználása – csereeszköz és a megtakarítás eszköze is egyben – a pénznek a piac fölötti hatalmához vezet. Eredményül – a pénz mögött álló ember merő haszonlesése, vagy csak gazdagodási vágya miatt – a kamatot kapjuk.
2. A kamat léte és az egyenrangú felek közötti cserealku egyidejűleg nem létezhet.
3. A kamat nem más, mint a piacról szedett – törvényes, de erkölcstelen – magánadó.
4. A csereeszköz kínálatának korlátossága kivétel nélkül árutöbbletet okoz.
5. Árutöbblet esetén a kamattal terhelt pénz piaca törvényszerűen válságra fut, vagy másként fogalmazva, a kamatos pénz és a válságról válságra való bukducsolás szervesen összetartoznak.
6. Aranyfedezet nélküli pénz (papírpénz) esetén elsősorban a hatalomféltes és hatalomvágy miatt a pénznyomtatás korlátlanága másfajta válságba, hiperinflációba torkollik.
7. Az ötödik és a hatodik szabály folyamánként a kamattal terhelt pénz, a válságról válságra való bukducsolás, a szegények és a gazdagok közötti olló tágulása, forradalmak és belharcok, a népek közötti háborúk, világméretű hatalmi harcok, a világ érdekszférákra való felosztása stb. szervesen összetartoznak, mert ez a pénzrendszer kiváló erősítője az önzésnek, a kizsákmányolásnak és a hatalmi harcoknak.
8. Az ötödik és a hatodik szabály szélsőségei között egyensúlyozva egy látszólag jól működő rendszer jön létre. Kétségtelen, hogy a válságról válságra való bukducsoláshoz képest még ez is jobbnak tűnik. „Vannak még hibák”, de egy alapjaiban hibás rendszer mégoly tökéletes finomhangolása csak látszólagos egyensúlyhoz, látszólagos „megoldáshoz” vezet. Vagyis az úgy-ahogy kézben tartott infláció és a kamattal terhelt pénzrendszer a gazdasági válságok kivételével magában hordozza a kapitalizmusnak a I. részben említett összes többi hibáját. Az egyik legsúlyosabb, nem elhanyagolható mellékünet a növekedési kényszer, amely a társadalomra és az ökoszisztémára nézve is végzetes.
9. A kamat és az ember gazdagodási vágya, ill. sokak telhetetlensége lefékezhetetlenné teszi a rendszert, mert a magánérdekek kibogozhatatlan hálózatával támogatott pénzhatalmi érdekek mindenek fölött állnak.
10. Semmiféle finomhangolással nem lehetséges meghaladni a nyolcadik szabály alapján létrejött rendszert, sőt, minél stabilabbá, válságmentesebbé tesszük, annál nehezebb fölismernünk, hogy rossz úton járunk. Más szavakkal ez a „szint” a kapitalizmus szerves fejlődésének a végét jelenti.

5 Összefoglalás

Az eddigiekben a kamatra vonatkozó középkori kamattilalom gyengeségéből (lásd: II. rész: Rész a pajzson) kiindulva a kis gömböc telhetetlenségi törvényével bíró gazdasági hálózatokkal támogatott beteg, önpusztító rendszert írtuk le. Mindenféle „tüneti kezelés” helyett a bajt a gyökerénél kell megfognunk, de a baj valójában a pénz és kamata mögött álló ember gazdagodási vágya, merő haszonlesése, fékezhetetlen nyereség- és hatalomvágya. Mivel pedig az egyes ember ilyenén törekvését lehetetlenség féken tartani, ezért a bajt hozó eszközt, a nagy békebontót, a kamatot kell kivenni a kezéből, még pontosabban az első két szabályt kell átalakítanunk. Az ehhez szükséges elméleti és részben gyakorlati lépésekről szól a IV. rész.

6 Hivatkozások

Bodoky Tamás [2011], Mindennapi (Közéleti Portál), In: <https://climenews.com/a-kamatos-kamat-okozza-a-valsagot> (utolsó megtekintés: 2022.02.10.)

Gesell, Silvio [2004]: *A természetes gazdasági rend*, Kétezerregy, Piliscsaba

Gilányi Zsolt [2014a]: „Ökorendszerek versus gazdasági rendszerek: egyensúlyi rendszerek?” *Gazdaság & Társadalom*, 6(1): 28-37

Keynes, John Maynard [1965]: *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. KJK, Bp.

Lietaer, Bernard – Belgin, Stephen [2017]: *Új pénz egy új világnak*, Bankráció Kft, Bp.

Polányi Károly [2004]: *A nagy átalakulás : korunk gazdasági és politikai gyökerei*, 2. átdolg. kiad., Napvilág, Bp.